

Tanja Rajković

NOŠNJE CRNOGORSKOG PRIMORJA

II dio

Područje ulcinjske opštine proteže se jugoistočnim dijelom obale crnogorskog primorja (u dužini od oko 33 km), počev od zaliva Kruce na zapadu, do ušća rijeke Bojane u Jadransko more i granice sa Albanijom na istoku. Na sjeveru se prostire planina Možura, a iza nje, jednim dijelom, planinski masiv Rumije. Ulcinj je nastao i razvija se na brdovitom terenu u podnožju Pinješa, Mendre i Bijele Gore. Povoljan geografski položaj, plodno zemljište i blaga mediteranska klima doprinijeli su da ovaj grad vjekovima bude meta osvajača. Brojni ostaci materijalne kulture sa ovog područja, svjedoci su burnih zbivanja, brojnih ratova, zemljotresa i razaranja kroz koje je prolazio grad.

Ulcinj se smatra jednim od najstarijih gradova na našem primorju. Tragovi najranijih naseobina takozvane "kiklopske zidine", izgrađene od ogromnih kamenih blokova, potiču iz vremena kada su, kako se smatra, na ovom prostoru bili nastanjeni Iliri. Prema istorijskim podacima drevni Ulcinj nastao je u V vijeku p.n.e, u vrijeme osnivanja grčkih kolonija u ovom dijelu Jadranske zone. Smatra se da su osnivači starog ulcinjskog jezgra Kolhiđani, pleme grčkog porijekla sa obala Crnog mora, po kojima je prvobitan naziv grada bio Colchinijum. Izgrađen je na najvišem platou kamenog poluostrva koji se gotovo vertikalno izdiže iznad mora. Grad je opasan visokim zidinama, koje su kroz vjekove dograđivane i obnavljane i koje su služile kao zaštita od mnogih osvajača.

U II vijeku p.n.e. Rimljani pokoravaju grad i od tada nosi naziv Olcinium. Za vrijeme rimske vladavine Olcinijum postaje utvrđeno naselje rimskih građana i dobija status oppida (oppida civium Romanorum), a kasnije i municipija - grad koji je stekao samostalni status, kao grad sa naročitim privilegijama.¹ Za vrijeme rimske vladavine grad doživljava ekonomski i kulturni procvat, a ilirsko stanovništvo prima rimsku upravu i kulturu i vremenom se romanizuje. Dugotrajan proces romanizovanja obale i viševjekovna rimska vladavina, ostavili su veoma jake latinske uticaje koji su se očuvali i u kasnijim vjekovima.

Poslije raspada rimskog carstva, Dioklecijanovom podjelom, Ulcinj se našao u oblasti

¹ Grupa autora, *Ulcinj*, Zagreb 1989.

Dirahion, istorijski poznatiji po imenu Prevalis. Prodiranjem Južnih Slovena na jadransku obalu krajem VI i početkom VII vijeka, završava se rimska dominacija. Grad prelazi u ruke Slovena koji su asimilovali naseljeno stanovništvo, pa vremenom, Ulcinj sa svojom okolinom poprima slovenski karakter.

Padom Zapadnorimskog carstva Ulcinj je potpao pod vlast Vizantije, pa ga car Justinijan obnavlja i utvrđuje. Krajem X i sve do sredine XI vijeka bio je pod vlašću Vizantije. Do potpunog oslobođenja Duklje od Vizantije došlo je tek u drugoj četvrtini XI vijeka, tačnije 1042. godine, kada je vizantijska vojska strahovito potučena od strane kneza Stefana Vojislava - zetskog vladara. U periodu vladavine Duklje i države Nemanjića Ulcinj postaje značajan trgovinski i pomorski centar sa autonomijom grada unutar srpske srednjovjekovne države Raške. Pod vlašću Nemanjića bio je do 1360. godine.

U vrijeme vladavine Balšića, naročito u doba Đurađa Stratimirovića Balšića koji je bio gospodar svoj Zeti i Primorju (1385–1403), porastao je politički i ekonomski značaj grada.² Iako Ulcinj nije bio stalna prijestonica vladara i suvladara Zete i Primorja, vlastodršci Zete i Primorja imali su svoje rezidencije u ovom gradu. Za to vrijeme doživljava procvat, imao je gradsku autonomiju, statut, grb i novac.

Grad 1426. godine preuzimaju Mlečani, odnosno Venecijanska republika. Ulcinj je i za vrijeme Mletačke Republike imao značajan fortifikacijski, strateški, pomorski i ekonomsko-politički značaj. Kao i drugi gradovi na Primorju, za vrijeme Mlečana dobija obilježja renesansnog grada, sa lijepim palatama, crkvama i trgovima. U tom periodu Ulcinj je bio urbani centar sa razvijenim privrednim djelatnostima - trgovinom, zanatstvom, ribolovom i moreplovstvom.

Pad pod tursku vlast 1571. godine, izazvao je velike promjene u društvenom i kulturnom životu stanovništva ovog prostora. Turska, moćna vojna i politička sila, donosi svoje državno i društveno ustrojstvo, svoju kulturu i vjeru, što se odražava u svim sferama života. U ovom periodu grad poprima tipično orijentalni izgled, jer ga Turci pretvaraju u jaku tvrđavu sa vojnim objektima, džamijama, amamima, česmama, hanovima i turbetama, uskim krivudavim uličicama i sa stambenim objektima prilagođenim orijentalnom stilu života. Period pod Turcima je zabilježen kao vrijeme brojnih ratova i gusarenja i opšte nesigurnosti i na moru i na kopnu. Ulcinj je za vrijeme turske vladavine, naročito u XVII i XVIII vijeku, bio jako gusarsko uporište i glavni gusarski centar na južnom Jadranu. Turci su poslije Kandijskog rata 1669. god naselili nekoliko stotina sjeverno-afričkih gusara, s Malte, iz Tunisa i Alžira. Piratske bande su predstavljale strah i trepet na moru. Napadali su trgovačke brodove dalmatinskih gradova, Venecijanske republike i drugih primorskih država, koji su prolazili duž obala, pljačkali ih i hitro uplovljavali u svoje zaklone koje su pravili duž čitave ulcinjske obale. Osim upada i pljačke po trgovačkim brodovima, ulcinjski pirati bili su poznati i po trgovini crnim robljem. Gusari su na obalama Afrike zarobljavali roblje koje su preprodavali ili ostavljali da rade na brodovima ili imanjima. U vrijeme razbojničkih napada tjerali su ih da obučeni u živopisne odore, prvi uskaču na palubu

² Miloš Perović, *Bar i Ulcinj*, Nikšić 1988, 150-170.

napadnutog broda, što je izazivalo paniku kod posade.³ (Po predanju, ovdje je u ropstvu citavih pet godina proveo poznati španski pisac Miguel de Servantes, koji je u mještanki ovog grada pronašao inspiraciju za lik voljene Don Kihota). Najveću štetu od opasnih napada gusarskih zapovjednika pretrpjela je mletačka flota, a oslobođenje od Turaka bilo je u interesu svih priobalnih gradova, ne samo Jadranskog već i Sredozemnog mora, jer su turski gusari nanosili velike štete i otežavali komunikacije pomorske trgovine.⁴ Nakon više od 300 godina turske vladavine Ulcinj je pripao Crnoj Gori. U sastav Kraljevine Crne Gore ulazi 1880. godine, a od 1918. do 1941. godine nalazi se u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Po završetku II svjetskog rata ulazi u sastav Jugoslavije.

* * * * *

Brojni kulturno-istorijski i ekonomski procesi koji su se odvijali u oblasti Crnogorskog primorja kroz vjekove svakako su utisnuli pečat kulturnom naslijeđu ove oblasti. Promjene koje su se dešavale u društvenom, kulturnom i vjerskom životu stanovništva ulcinjske oblasti, uslovile su postepenu transformaciju i u odjevnom inventaru. S obzirom na različitu multinacionalnu i multikonfesionalnu strukturu stanovništva, ne iznenađuje činjenica da ova oblast obiluje mnoštvom različitih nošnji koje se javljaju kao rezultat zajedničkog bitisanja na ovom prostoru, što nam daje mogućnost da se iz užih geografskih i etničkih cjelina izdvoje posebni varijeteti. U skladu sa tim, kao najkarakterističnije nošnje ulcinjske oblasti mogu se izdvojiti: Muslimanska gradska nošnja, nošnja Albanaca muslimana u polju Anamali, Bregasorska nošnja iz ravničarskih sela na Bojani, Krajinska nošnja, Šestanska nošnja i Malisorska nošnja.

MUSLIMANSKA GRADSKA NOŠNJA

U šarenilu nošnji koje su egzistirale na području ulcinjske oblasti kao veoma karakteristična ističe se muslimanska gradska nošnja. Ova nošnja je gotovo istovjetna u Baru i Ulcinju, što je sasvim razumljivo s obzirom na neposrednu blizinu i gotovo iste društvene promjene koje su ova dva urbana centra preživljavala kroz vjekove.⁵ Na njoj se najviše ogleda jak orijentalni uticaj, što je vidljivo ne samo u kroju i vrsti materijala, već i u samim nazivima pojedinih odjernih elemenata, kao: čakšire, ječerma, ferman, džamadan, dimije, nanule itd. Za izradu gradskih nošnji, pored tkanina domaće izrade, koristili su se brojni uvozni materijali fabričke izrade: fina čoha, atlas, somot, pamučni i svileni "bez" (tanko platneno tkanje prošarano svilenim nitima), kao i razne vrste svile i brokata. Odjeća se ukrašavala srmom – srebrnom ili pozlaćenom žicom, metalnom i svilenom bikmom (bučmom), kao i svilenim koncem i gajtanima. Gradske muslimanske nošnje su bile reprezent staleške pripadnosti jasan pokazatelj klasnih razlika i materijalnih mogućnosti njihovih nosioca. Na

³ Čudesna Jugoslavija, Sarajevo 1985, 188, 189.

⁴ Maksim Zloković, Boka, Zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Herceg Novi, 1971, 7.

⁵ Zbog bolje preglednosti dio teksta koji se odnosi na gradsku muslimansku nošnju preuzet je iz I dijela Glasnika Etnografskog muzeja br. 5.

njima je veoma izraženo umijeće gradskih zanatlija - terzija i abadžija, koji su ispoljavali vrhunska dostignuća pri ukrašavanju, a pojedini primjerci, naročito kada su u pitanju begovske nošnje, predstavljaju unikatna i neponovljiva ostvarenja. Proces islamizacije koji je u kontinuitetu trajao više od tri vijeka, uveliko je izmijenio dalji tok života stanovništva barskog i ulcinjskog kraja. Promjene do kojih je došlo u društvenom, kulturnom i vjerskom životu, uslovile su postepenu transformaciju i u tradicionalnom odjevnom inventaru stanovništva.

Muslimanska muška gradska nošnja

Pri tijelu se nosila **košulja** koja se uglavnom izrađivala od bijelog pamučnog platna, hinta ili čenara. Košulja je sa dugim rukavima i sa malom kragom oko vrata (kolijerom), razrezana na prsima i seže do ispod struka. Preko košulje se oblačio **džamadani** ili jelek, haljetak sa dugim rukavima ili bez njih, dužine do struka. Izrađivao se od fine uvozne čohe (svite), najčešće tamno plave, crvene ili zelene boje. Rukavi su, ukoliko ih ima, pri dnu razrezani i oivičeni zlatnim širitima i bogatim vezom rađenim zlatnim koncem u floralnom ornamentu. Vez je takođe zastupljen i na ramenom dijelu džamadana u vidu stilizovanih cvjetnih motiva. Nizom zlatnih širita i zlatovezom naročito su ukrašene prednjice džamadana koje se preklapaju, praveći izrez u obliku latiničnog slova "V" i kopčaju se po strani. Preko džamadana i košulje, ili samo preko košulje, nosio se **fermen** sa dugim razrezanim rukavima, dužine do struka. Izrađivao se najčešće od crvene ili teget čoje. Takozvani "čepken rukavi" su samo djelimično prišiveni uz rameni dio, a u potpazušnom dijelu i duž unutrašnjih ivica nijesu sastavljeni, tako da se ne navlače na ruke, već slobodno padaju i ovlaš pokrivaju rukave džamadana ili košulje. Fermen se cijelom površinom, duž ivica i po šavovima veoma bogato ukrašavan gajtanima, širitima i vezom od zlatnih niti kojima je izrađen čitav splet stilizovanih vegetabilnih ornamenta. Prednjice su iskrojene pravo i ne zakopčavaju se, a veći broj okruglih dugmadi od pozlaćene srme sa koralnom perlicom na vrhu, imao je samo dekorativnu funkciju. Fermen se ponekad, na obje strane prednjica, dodatno ukrašavao bogatim zlatnim kičankama. Manje luksuzni primjerci, krojeni su na isti način, samo što su se umjesto zlatnim nitima ukrašavali sa crnim ili braon svilenim koncem i gajtanima. Preko košulje se u toplijem periodu nosio **jelek** - prsluk bez rukava, izrađen najčešće od fine bordo čoje, dužine do struka. Jelek se bogato ukrašavo duž ivica i po cijeloj površini prednjica i lednog dijela sa ukrasnim trakama i gajtanima od zlatnog ili crnog svilenog konca, rađenim u floralnom ornamentu. Uz ovo su nošene široke gaće **čakšire** od čohe ili nekog finog platna, najčešće tamne boje, koje se od koljena sužavaju praveći nogavice dugačke do članaka. Oko pasa je provučen gajtan pomoću kojeg se vežu. Duž džepova, šireg tura i proreza pri dnu nogavica, čakšire su bogato ukrašavane zlatnim širitima i zlatovezom u floralnom ornamentu. Oko struka, preko čakšira i košulje vezivao se jednobojni **pas** ili svileni **trabolus** (trombolos), raznobojni svileni pojas sastavljen iz dvije ili tri pole različitog kariranog dezena, koje su se skupljale u širini struka. Dužina ovih pojaseva kretala se od 3-6m i krasile su ih rese izvučene na užim krajevima.

Na glavi je nošen **fes** sa crnom svilenom kičankom ili **čulaf** od valjane bijele vune preko kojeg se omotavala svilena marama. Na nogama su se nosile obične pamučne čarape, najčešće tamne boje, a preko niske, crne kožne cipele. Od nakita muškarci su najčešće nosili srebrni ili zlatni sat prikačen na lancu i zlatni prsten na ruci.

Muslimanska gradska muška nošnja
Zavičajni muzej Bar

Muslimanska gradska ženska nošnja
Zavičajni muzej Bar

Muslimanska ženska gradska nošnja

Gradska nošnja Muslimanki odlikuje se prepoznatljivom formom i koloritom, kao i bogatim načinom ukrašavanja haljetaka sa srebrnim i zlatnim nitima, perlicama i biserima.

Svečana, ujedno i nevjestinska ženska nošnja izrađivala se od skupocjenih bijelih svilenih tkanina. Mještani su je nazivali „nošnja a la turka“, što jasno upućuje na njeno orijentalno

porijeklo. Pri tijelu se nosila **košulja** od šifona - (vrsta mekog pamučnog platna). Preko nje se oblačila druga košulja izrađena od svilenog čenara ili arkata, sa dugačkim, širokim rukavima i sa dubljim izrezom oko vrata. Oko izreza i po cijeloj površini rukava košulja je ukrašena **kerama** - čipkom i bogatim vezom, rađenim zlatnim i srebrnim nitima u stilizovanom floralnom ornamentu, a veoma često i sa sitnim šljokicama i biserima. Preko košulje se oblačio svileni kratki **jelek** bez rukava, sa velikom kragnom koja pada preko leđa i grudi. Ukrašen je cijelom površinom, naročito na kragni, bogatim vezom. Sastavni dio ove nošnje su i **dimije** od skupocjenog svilenog brokata, satena ili atlasa, vezene zlatom, za čiju je izradu bilo potrebno 10-12 m materijala. Na gornjoj strani je ućkur, čije su uže strane izvezene zlatovezom i pomoću kojeg se dimije skupljaju oko struka, pa u širokim naborima padaju do stopala. Dimije su na donjem dijelu skupljene iznad gležnjeva i ukrašene vezanim „pačalucima“ (nogavice koje su se naknadno našivale). S obzirom da su izrađivane od najfinijih svilenih materijala ispod njih su nošene još jedne, uže dimije izrađene od kambrika. Preko dimija i košulje opasavala se **čevra**, vrsta marame od bijele svilene tkanine ili organdina, pri dnu ili cijelom površinom ukrašena zlatovezom i perlicama. Bogatije žene su preko dimija nosile haljetak, krojen poput kratke zlatovezom ukrašene suknjice nabrane u struku, sa nazubljenom donjim ivicom. Na nogama su nošene bijele pamučne čarape i razne vrste papuča od kože, pliša ili satena vezene svilom i ukrašene perlicama ili kožne špicaste cipele - **jemenije**. Nevjeste i mlađe žene su nosile na glavi **iljanlak** (hılalak), vrstu kape od svile bogato ukrašena zlatovezom na tjemenu dijelu, sitnim "albanskim biserima" u vidu mrežice sa visuljcima i nizom dukata koji su padali preko čela. Preko iljanlaka, na dan vjenčanja, mlada je navlačila **duvak** - crvenu maramu dugačku do pojasa, ovičenu zlatnim nitima.

U svakodnevnoj ženskoj nošnji zastupljeni su isti osnovni elementi: košulja, dimije i jelek, s tim što su nošeni u kombinaciji sa drugim odjevnim predmetima. Na gornjem dijelu tijela nošene su košulje koje su se izrađivale od tankog pamučnog ili svilenog "beza", ravno krojene, sa dubokim izrezom na prsima, ukrašavane raznobojnim svilenim ili zlatnim nitima po površini rukava i oko vrata. Preko košulje su se nosili raznovrsni jeleci izrađeni od pliša, čohe, somota, brokata ili svile u različitim bojama. Bez obzira što su se razlikovali po načinu ukrašavanja i materijalu forma im je u osnovi bila ista - kratki prsluk bez rukava koji je mogao biti sa kragnom ili bez nje. Ovaj haljetak su nosile i djevojke i žene i uvijek se nastojalo da bude što bogatije ukrašen zlatnim i srebrnim koncem, gajtanima ili svilenim nitima. Osim jeleka udate žene oblačile su preko košulje i **anteriju**, vrstu haljine bez rukava, koja doseže do ispod koljena, izrađenu od somota ili svite (čoje), najčešće crvene boje. Sprijeda je otvorena i od struka zvonasto pada. Ukrašavala se duž ivica i po cijeloj površini gajtanima, širitima i vezom od crnog svilenog ili zlatnog konca kod bogatijih. Ljepotom izrade, bogatstvom zlatoveza i motivima izdvajaju se primjerci anterija (čurak) na kojima su prišiveni „čepken“ rukavi koji se ne navlače na ruke već slobodno padaju. Rađene su od fine čohe, u gornjem dijelu uzano krojene, a od struka se zvonasto šire do ispod koljena. Po cijeloj površini i duž ivica ukrašene bogatim zlatovezom, zlatnim širitima i gajtanima,

ovakve odjevne komade su mogle imati samo pripadnice viših slojeva. Begovske žene i žene bogatijih trgovaca nosile su dimije od svile, somota, čohe ili brokata, a žene srednjeg staleža nosile su dimije manje širine, izrađene od aladže ili šamaladže. Na nogama su nošene čarape izrađene od finog pamučnog konca, a preko njih drvene nanule, papuče ili ravne kožne cipele. Prilikom izlaska u grad žene nijesu išle zabrađene i samo su begovske žene nosile **feredže** - vrsta širokog kaputa od crne ili tamnozeleno čohe, dugih širokih rukava, sa velikom "jakom" (kragnom) oko vrata. Žene su dijelile kosu na razdjeljak i pravile pletenice. Djevojke su ih nosile spuštene sprijeda, a udate žene su ih puštale da padaju niz leđa ili su ih obavijale oko glave. I žene i djevojke su kosu često bojile kanom. Na glavi su nosile mali fes, preko kojeg se stavljala **šamija** - marama izrađena najčešće od bijele svile, ukrašena šljokicama. Imućnije žene su imale **tepeluk** - fes izvezen biserima i zlatom. Udate žene su oko glave vezivale **sujru**, krpu od bijele svile ukrašenu "ojicama" od raznobojnog pamučnog konca.

Nakit Muslimanki je veoma bogat, izrađen različitim tehnikama, najčešće tehnikom livenja ili suptilnim filigranskim radom. Najviše se nosio nakit izrađen od zlata, srebra i bisera. Oko vrata su nošeni višestruki derdani od bisera i niske dukata različite veličine koje su padale na grud. Oko struka se opasavao karakterističan srebrni pojas, raskošan *kolan* (ežder, kapčalok), sastavljen od više međusobno spojenih srebrnih pločica različitog oblika, sa kopčom u obliku mašne ili leptira. Čest ukras na ženskim pojasevima su posebno ukrašene kopče za koje je uobičajen naziv **paft**. Najčešće su rađene od srebra u formi badema, lista, ploče ili kruga. Na rukama je nošeno razno prstenje i belenzuci (narukvice), a kao obavezan dio ženskog nakita na ušima su nošene razne vrste srebrnih, zlatnih i bisernih minđuša.

ANAMALSKA NOŠNJA

Anamali, što na albanskom znači strana planine, su predio u Crnogorskom primorju koji se proteže između Međurečja i Šaskog jezera do sela Sv. Djordje i albanske granice, odnosno rijeke Bojane i Taraboša. Oblast Anamala obuhvata više sela (Vladimir, Mide, Krute, Kalimani, Ljeskovac, Međurječ, Kravari, Šas, Sukobin, Amula, Gorica, Štodra, Donja i Gornja Klezna, Obod), koja su smještena u podnožju brdskih strana i u polju. Stanovništvo ove oblasti govori albanskim jezikom, a po vjeroispovijesti su gotovo svi Muslimani. Nekada se kao središte Anamala isticao Šas (stari Svač) koji je, kao mjesto na kom se ukrštaju putevi iz Skadra, Bara i Ulcinja, važio kao veoma prometno mjesto i centar ne samo Anamala, nego i Mrkojevića i ulcinjskih sela.⁶ Kako ističe Jovičević, nekada su u Anamalima živjeli i pravoslavni i katolici, a u Svaču je postojala katolička episkopija. Kada je na ovom prostoru započeta islamizacija, Skadrani su im podigli džamiju. Prva je podignuta u Kravarima i u to vrijeme bila je to jedina džamija u Anamalima i u predjelu od Bojane do Vladimira.⁷ Danas se kao centar Anamala među lokalnim stanovništvom smatra selo Vladimir.

⁶ Andrija Jovičević, *Crnogorska primorje i Krajiina*, Beograd 1922, 19.
⁷ Isto, 35.

Nošnju stanovništva Anamalskog polja karakterišu lagani prirodni materijali i bijela boja, a razlika između svečane i svakodnevne odjeće se ogleda u finoći materijala od kojeg je ona izrađena.

Muška anamalska nošnja

Muškarci su pri tijelu nosili jednostavnu bijelu pamučnu **košulju** sa dugim rukavima, razrezanu do sredine grudi, koja se kopčala pomoću dugmića.

Preko košulje se oblačio **džamadan** - prsluk bez rukava, izrađen od tanjeg sukna ili pamuka, najčešće braon, crne, sive ili ljubičaste boje. Dug je do struka i sprijeda izrezan tako da se prednje pole preklapaju na grudima. Najčešće se nosio rastvoren, a po potrebi se kopčao sa strane. Ivce džamadana, kao i izrez oko vrata, opšivene su vunenim gajtanom, koji se pravio od tri međusobno upletene niti vune. Ukrasi su mogli biti u više boja - crnoj, ljubičastoj, plavoj. Leđa džamadana su takođe ukrašavana raznobojnim gajtanima, najčešće u floralnom ornamentu.

Osim džamadana, preko košulje su se nosile **čurdije** ili **anterije**, dužine do struka, sa dugim, uskim rukavima i prednjicama koje se preklapaju isto kao na džamadanu. Čurdija je bila najčešće crvene boje i ukrašavala se raznobojnim vunenim gajtanima.

Na donjem dijelu tijela su se nosile jednostavne bijele pamučne gaće - **pature**, šireg kroja, dužine do gležnjeva. Za svečane prilike nogavice su se pri dnu ukrašavale sa grešpom-čipkom heklanom od bijelog pamučnog konca. Pature su se izrađivale i od vune ali, bez obzira da li su od pamuka ili sukna, karakteristično za njih je da su uvijek bijele boje.

Preko košulje i gaća se opasavao dugi pamučni pojas **brez**, izatkan od vune, jednobojan ili, poput ženskog, raznobojan na horizontalne pruge, sa izvučenim resama na krajevima.

Na nogama su nošene bijele pamučne **čarape** i ručno rađeni **opanci** od kože.

Muškarci su najčešće nosili brkove i kratku kosu, sa razdeljkom napravljenim na stranu, a kako je Skadar imao jak uticaj na Anamale i danas u narodu živi izreka "da se ošišaš na skadarski".

Stariji muškarci su omotavali glavu **rizom** - širokom, dugačkom maramom, izrađenom od bijelog pamučnog materijala, a mlađi su nosili bijeli **fes**, vrsta dublje kape, izrađen od stupane vune. Vremenom se odomaćila plitka, tamna kapica, tzv. "francuzica".

Tokom XIX i sve do prve četvrtine XX vijeka u Anamalima se u svečanim prilikama, najviše na svadbama, nosila još jedna vrsta muškog odijela, tzv. "**veshje me fustanel**" – odijelo sa fistanom. Fistan je haljetak nalik širokoj suknji, dužine do ispod koljena. Izrađivan je od bijele pamučne tkanine, nabran i skupljen u struku, pa se u bogatim naborima (na rude) zvonasto širi prema koljenima. Ispod fistana se oblači **pana** - vrsta pantalonu rađena od finog bijelog pamuka, bez ukrasa sa manžetnom (palj) pri dnu nogavica. Na gornjem dijelu tijela je nošena pamučna bijela košulja - kmiša, koja se kopčala cijelom dužinom prsiju i koja je bogato ukrašavana vezom na rukavima.

Od nakita je nošeno srebrno i zlatno prstenje i srebrni džepni sat sa sindzirom.

Ženska anamalska nošnja

Pri tijelu se nosila duga košulja - kmiša ("**kmisha**"), izrađena od finog svilenog ili pamučnog čenara, bijele boje. Kmiša je široko krojena i ravno pada do iznad gležnjeva. Otvor oko vrata je izrezan u obliku latiničnog slova "V", čije su ivice ukrašene sitnim srebrnim ili zlatnim perlicama. Rukavi na košulji su dugi i šire krojeni, a jedini ukras na njima su, isto kao i na izrezu oko vrata, sitne srebrne ili zlatne perlice našivene pri dnu.

S obzirom da je košulja tanka i prozirna ispod nje se, u funkciji potkošulje, nosila bijela pamučna bluza bez rukava, tako da su se nazirali obrisi golih ruku ispod nje.

Na donjem dijelu tijela, ispod košulje nosile su se gaće - gjiša ("**gjysa**"), izrađene od fine bijele svile. Ove gaće imaju formu dimija, mada je za njihovu izradu korišćeno manje materijala. U gornjem dijelu su široke i ravno padaju do iznad gležnjeva, gdje su izvedene dvije kratke nogavice, poput širih manžetni. Nogavice su ukrašene bijelom čipkom i vezom od srebrnog konca, a ponekad i sitnim srebrnim ili zlatnim perlicama. Gaće se vežu oko pasa i padaju u bogatim naborima, dajući bogatiju formu kmiši, koja ih, sem nogavica, u potpunosti prekriva.

Preko košulje su se nosili različiti svileni jeleci (**džamadani**), - vrsta kratkog prsluka bez rukava, dužine do ispod grud. Prednjice na jeleku su se spajale na sredini grudi ili su se preklapale (presamicivale jedna preko druge). Jeleci su najčešće izrađivani od svile u bijeloj boji, a mogli su biti u crnoj ili nekoj drugoj boji. Obično su se ukrašavali sa šljokicama i vezom od raznobojnog konca ili, oni bogatiji, zlatovezom rađenim u floralnom ornamentu. Umjesto jeleka se nosila i **anterija** - haljetak sa dugim, nešto širim rukavima, dužine do ispod grud, sa prednjicama koje se preklapaju. Izrađivala se od svile, uglavnom u bijeloj ili bež boji i ukršavala šljokicama i zlatovezom.

Preko košulje i gaća se nosila četvrtasta kecelja - **bošča**, tkana od platna na raznobojne vertikalne pruge jakih boja (crvena, roza, bijela, plava, zelena i žuta), koja doseže do sredine listova. Bošča se izrađuje iz jedne ili dvije pole međusobno spojene heklanom čipkom.

Oko struka se opasavao duži pojas - rupic ("**rrypíc**"), tkan od raznobojnog pamučnog konca na uske horizontalne pruge crvene, žute, zelene i roze boje, sa izvučenim resama na krajevima. Za svečane prilike ovaj pojas je izrađivan od raznobojnih svilenih niti.

Na nogama su nošene bijele pamučne čarape i ručno izrađeni opanci, koje su kasnije zamijenile kupovne kožne cipele.

Žene su češćale kosu tako da je jedan pramen padao sa strane preko čela, a odstraga puštenu da slobodno pada niz leđa. Preko ovako očešćljane kose se nosila manja trouglasta pamučna ili svilena marama - **dusa**, koja se veže na potiljku i kači iglama. Ukrašena je po ivicama sa sitnim perlicama ili vezom od raznobojnog pamučnog konca. Preko ove trouglaste marame žene su u svečanim prilikama nosile svilenu maramu, šamiju - "**žyžeh**" u boji kajsije, oranž, crvenoj ili nekoj sličnoj boji. Marame jačih i otvorenijih boja su nosile djevojke i mlađe udate žene prvih godina braka, dok su starije žene nosile bijele pamučne marame.

Nevjeste su na dan vjenčanja glavu i lice prekrivale većom četvrtastom maramom od svile, crvene boje, ukrašenom po ivicama sitnim šljokicama, koja je padala do struka.

Od nakita žene su najčešće nosile naušnice, narukvice - (*byzylky*), prstenje i sindžire (ogrice) sa raznovrsnim novčićima. Kao obavezan dio nakita koji su nevjeste dobijale na dar od mladoženje, bio je par zlatnih minduša sa novčićem (turska lira) uzajamno povezane srebrnim lančićem, kao i veliki dukat, koji je visio okačen o sindžiru oko vrata i čija je vrijednost trebala da bude dvostruko veća od vrijednosti minduša.

U svakodnevnom prilikama žene su nosile košulju - *kmišu*, izrađenu od bijele pamučne tkanine, koja je na otvoru oko vrata i po ivicama rukava ukrašavana vezom od raznobojnog konca, šaljvare - *benevreke*, dužine do gležnjeva, izrađene od raznobojnog dezeniranog platna i prugaste kecelje - *bošče*. Oko struka su opasavale pojas - rupic ("*rryplic*"), izrađen od pamučnih vlakana, a na nogama su nosile ručno izrađene opanke ili kupovne pašmage.

Ženska anamalska nošnja
Etnografski muzej - Ulcinj

Ženski anamalski jeleci i anterija
Etnografski muzej - Ulcinj

BREGASORSKA NOŠNJA

Bregasori su nastanjeni duž obalnog dijela rijeke Bojane prema Šaskom jezeru. Naseljavaju više sela u Ulcinjskom polju - Donji i Gornji Štoj, Reč, Sutjel, Sv. Đorđe.

Stanovništvo ove oblasti je albanskog porijekla, katoličke vjeroispovijesti.

Osnovni materijal za izradu bregasorskih nošnji bilo je sukno. Za mušku odjeću karakterističan je mali broj odjevnih elemenata i bijeli kolorit sa prepoznatljivim ukrasnim gajtanima crne boje.

Muška bregasorska nošnja

Pri tijelu se oblačila jednostavna bijela, pamučna košulja sa dugačkim, užim rukavima.

Preko košulje se oblačio džamadan, prsluk bez rukava, koji se izrađivao od sukna ili čohe, u bijeloj, crvenoj ili nekoj drugoj, tamnijoj boji. Dug je do struka i sprijeda je ili ravno krojen ili izrezan tako da se prednje pole preklapaju na grudima. Nosio se rastvoren, a po potrebi se kopčao sa strane. Ivce džamadana, kao i izrez oko vrata, ukrašene su vunanim gajtanima crne boje, a bogatije varijante i zlatnim vezom i širitima.

Na donjem dijelu tijela nošene su bijele suknene čakšire - vrsta muških pantalona krojene sa plitkim turom i užim, dugačkim nogavicama. Nogavice djelimično prelaze preko članaka i pri dnu, sa zadnje strane, su razrezane i bogato ukrašene aplikacijama od crnih vunениh gajtana. Gajtanski ukrasi se nalaze i oko tura, oko proreza koji imitiraju džepove i čitavom dužinom nogavica. Kako se smatra, ovaj oblik suknениh pantalona, kao i gajtanski ukrasi imaju starobalkansko porijeklo.

Oko pasa, preko košulje i gaća opasavao se **brezi** - tkani vuneni pojas širok oko 20 cm, dugačak 2-3 m. Osnova mu je crvena i najčešće je ukrašen raznobojnim prugama, sa resama izvučenim na krajevima. Takođe su nošeni i dugački svileni pojasevi tkani na raznobojne šire i uže pruge, sa izvučenim resama na krajevima.

Na nogama su nošene bijele, vunene čarape i opanci od štavljene govede kože.

Na glavi se nosio bijeli **fes**.

Ženska bregasorska nošnja

U osnovnom odjevnom tipu ženske odjeće uočljiva je raznovrsnost i živopisan kolorit, koji se ogledaju u izuzetnom bogatstvu oblika, boja, tkanina i veza.

Pri tijelu, u funkciji potkošulje, nosila se **fanela** - jednostavna pamučna bluza sa rukavima, najčešće roze ili oranž boje.

Na donjem dijelu tijela nosile su se gaće - **tlina**, izrađene od bijelog pamučnog ili lanenog platna, duge do sredine listova. U gornjem dijelu su šire krojene, a pri dnu se sužavaju u nogavice koje su ukrašene bijelom čipkom i vezom od crvenog i bijelog pamučnog konca u vidu stilizovanih trouglova, pravih i cik-cak linija. Kod djevojaka čipka na gaćama je bila potpuno bijela.

Preko gaća se oblačila **podstuknja** izrađena od bijelog platna, koja u naborima pada do ispod koljena. Pri donjoj ivici podstuknja je ukrašena bijelom heklanom čipkom.

Preko potkošulje i gaća oblačila se **kmiša** (kemisha), košulja sa dugim rukavima, izrađena od bijelog svilenog ćenara sa vertikalnim bež prugama, dužine do koljena. Oko vrata košulja je

duboko izrezana u obliku latiničnog slova "V", i bogato ukrašena nazubljenom, šupljikavom čipkom rađenom od bijelog i crvenog pamučnog konca. Duž rukava i pri njihovoj ivici košulja je takođe ukrašena vezom, pretežno crvenog kolorita. Jednostavnije košulje su se izrađivale od pamučnog platna domaće proizvodnje ili od kupovnog pamučnog ćenara, s tim što se nastojalo da budu jednako bogato ukrašene.

Ispod košulje, unutar izreza na grudima, umetao se mali plastron - *grykca*, koji se vezivao pomoću dvije trake oko vrata. Cijelom površinom je ukrašen vezom od raznobojnog pamučnog konca, uglavnom žute, crvene i zelene boje, našivenim trakama i bijelom čipkom pri gornjoj ivici. Pored estetske imao je i praktičnu namjenu da sakrije grudi.

Preko kmiše se oblačio kratki *jelek* sa fudulom, izrađen od pamučnog ili svilenog platna. Prednjice jeleka su dvije uske trake koje pridržavaju grudi i kopčaju se po sredini, a koje su ujedno i vrsta ukrasa. Fudula je zapravo kartonska podloga koja se cijelom površinom prekriva raznobojnim perlicama, plišanim aplikacijama i vezom u geometrijskom ornamentu. Bogatiji jelici su, umjesto sa fudulom, izrađivani sa prednjicama u vidu dvije pravougaone filigranske kopče, ukrašene poludragim kamenjem.

Preko jeleka se oblačio *koret*, vrsta haljine bez rukava, od tankog crvenog sukna, često i u kombinaciji sa crvenom čohom. Presječen je u struku odakle sprijeda ravno pada, a ostraga je bogato nabran. Duž svih ivica koret je obrubljen gajtanom od žutog konca. Gornji dio koreta koji čine leđa i dvije prednjice ukrašen je na svim spojevima šarenim širitima. Naprijed je potpuno rastvoren, tako da se vide prednjice jeleka, košulja i plastron na grudima. Dug je do iznad koljena, pa je vidljiva donja ivica košulje, čipka na podsuknji i čipka na nogavicama gača.

Preko koreta se oblačila *anterija*, haljetak poput jakete, izrađena od sukna bijele boje. Anterija doseže do struka, sa dugačkim užim rukavima, razrezanim pri donjoj ivici. Bogato je ukrašena na ramenom dijelu i cijelom površinom rukava vezom, širitima i gajtanima u floralnom ornamentu u crvenoj, bordo i narandžastoj boji. Duž svih ivica je opšivena crvenim gajtanima i na prednjicama ukrašena još i nizom srebrnih dugmadi filigranske izrade.

Preko anterie se oblačio *jelek*, vrsta kratkog prsluka bez rukava, izrađen od bijelog sukna. S obzirom da je jelek haljetak koji se posljednji oblači i koji se u cjelosti vidi, bio je i najukrašeniji dio nošnji. Sve ivice, prednjice i cijela površina leđa bogato su ukrašeni vezom, širitima i gajtanima u istom koloritu kao i anterija, tako da zajedno čine skladnu cjelinu. Na uzanim prednjicama koje se ne preklapaju našiven je niz srebrnih dugmadi filigranske izrade.

Oko struka, preko košulje i anterie, opasavao se dugački, desetak cm širok pojas *rypic*, tkan od vune u osnovi crvene boje, sa širim i užim vertikalnim prugama bijele, crne, narandžaste i zelene boje i sa izvučenim resama na krajevima.

Oko pasa se nosila *bovča*, kecelja izrađena od pamučnog ili konopljanog platna, tkana u kariranom dezenu crvene, crne, bijele, žute i ciklama boje. Duga je do iznad koljena i sastoji se iz dvije pole, međusobno povezane čipkom od crvene ili žute i zelene vunene pređe.

U zimskom periodu djevojke su nosile i kratku *kotulu*, kecelju nalik suknjici, koja se nosi ostraga. Izrađena je od crnog sukna i splisirana je.

Oko struka se opasavao *pojas* izrađen od pamuka i vune najčešće crvene, crne, bijele, žute i plave boje, tkan na užu i šire vertikalne linije i sa resama na krajevima.

duboko izrezana u obliku latiničnog slova "V", i bogato ukrašena nazubljenom, šupljikavom čipkom rađenom od bijelog i crvenog pamučnog konca. Duž rukava i pri njihovoj ivici košulja je takođe ukrašena vezom, pretežno crvenog kolorita. Jednostavnije košulje su se izrađivale od pamučnog platna domaće proizvodnje ili od kupovnog pamučnog ćenara, s tim što se nastojalo da budu jednako bogato ukrašene.

Ispod košulje, unutar izreza na grudima, umetao se mali plastron - *grykca*, koji se vezivao pomoću dvije trake oko vrata. Cijelom površinom je ukrašen vezom od raznobojnog pamučnog konca, uglavnom žute, crvene i zelene boje, našivenim trakama i bijelom čipkom pri gornjoj ivici. Pored estetske imao je i praktičnu namjenu da sakrije grudi.

Preko kmiše se oblačio kratki *jelek* sa fudulom, izrađen od pamučnog ili svilenog platna. Prednjice jeleka su dvije uske trake koje pridržavaju grudi i kopčaju se po sredini, a koje su ujedno i vrsta ukrasa. Fudula je zapravo kartonska podloga koja se cijelom površinom prekriva raznobojnim perlicama, plišanim aplikacijama i vezom u geometrijskom ornamentu. Bogatiji jelici su, umjesto sa fudulom, izrađivani sa prednjicama u vidu dvije pravougaone filigranske kopče, ukrašene poludragim kamenjem.

Preko jeleka se oblačio *koret*, vrsta haljine bez rukava, od tankog crvenog sukna, često i u kombinaciji sa crvenom čohom. Presječen je u struku odakle sprijeda ravno pada, a ostraga je bogato nabran. Duž svih ivica koret je obrubljen gajtanom od žutog konca. Gornji dio koreta koji čine leđa i dvije prednjice ukrašen je na svim spojevima šarenim širitima. Naprijed je potpuno rastvoren, tako da se vide prednjice jeleka, košulja i plastron na grudima. Dug je do iznad koljena, pa je vidljiva donja ivica košulje, čipka na podsuknji i čipka na nogavicama gača.

Preko koreta se oblačila *anterija*, haljetak poput jakete, izrađena od sukna bijele boje. Anterija doseže do struka, sa dugačkim užim rukavima, razrezanim pri donjoj ivici. Bogato je ukrašena na ramenom dijelu i cijelom površinom rukava vezom, širitima i gajtanima u floralnom ornamentu u crvenoj, bordo i narandžastoj boji. Duž svih ivica je opšivena crvenim gajtanima i na prednjicama ukrašena još i nizom srebrnih dugmadi filigranske izrade.

Preko anterie se oblačio *jelek*, vrsta kratkog prsluka bez rukava, izrađen od bijelog sukna. S obzirom da je jelek haljetak koji se posljednji oblači i koji se u cjelosti vidi, bio je i najukrašeniji dio nošnji. Sve ivice, prednjice i cijela površina leđa bogato su ukrašeni vezom, širitima i gajtanima u istom koloritu kao i anterija, tako da zajedno čine skladnu cjelinu. Na uzanim prednjicama koje se ne preklapaju našiven je niz srebrnih dugmadi filigranske izrade.

Oko struka, preko košulje i anterie, opasavao se dugački, desetak cm širok pojas *rypic*, tkan od vune u osnovi crvene boje, sa širim i užim vertikalnim prugama bijele, crne, narandžaste i zelene boje i sa izvučenim resama na krajevima.

Oko pasa se nosila *bovča*, kecelja izrađena od pamučnog ili konopljanog platna, tkana u kariranom dezenu crvene, crne, bijele, žute i ciklama boje. Duga je do iznad koljena i sastoji se iz dvije pole, međusobno povezane čipkom od crvene ili žute i zelene vunene pređe.

U zimskom periodu djevojke su nosile i kratku *kotulu*, kecelju nalik suknjici, koja se nosi ostraga. Izrađena je od crnog sukna i splisirana je.

Oko struka se opasavao *pojas* izrađen od pamuka i vune najčešće crvene, crne, bijele, žute i plave boje, tkan na užu i šire vertikalne linije i sa resama na krajevima.

Preko bovče oko pasa se kačila trouglasto preklopljena svilena marama, sa dugim resama svijetle boje, cvjetnog dezena. Za pas su se kačile najčešće 3 svilene marame - **faculeti**, različitih boja i različitog cvjetnog dezena, kupovane uglavnom u Skadru.

Na nogama su nošene bijele pamučne **dokoljenice** ili vunene čarape od crvene pređe i opanci od govede kože, koje su vremenom zamijenile crne kupovne cipele.

Djevojke su do udaje nosile dugu kosu, a na dan vjenčanja su je skraćivale u visini brade i šišale šiške. Kosa se pokrivala sa maramom, samo bi se preko ušiju izvukao po jedan kružno savijeni pramen. Na glavi se najprije stavljala crna platnena kapica - **rijeta**, tako da platno pokriva čelo i potiljak. Preko rijete se stavljala **marama** cvjetnog dezena, koja je uvijek crvene boje, najčešće sa žutim cvjetovima. Potom se stavlja treća marama - **riza** ili **peškir**. Riza je žuta svilena marama, ukrašena vezom od raznobojnog konca, a peškir je svilena marama koja se koristi u svečanim prilikama, sličan rizi ali duži.

Bregasorke su se dosta kitile. Nosile su dugačke srebrne lance sa amajlijama, lance sa velikim krstovima filigranske izrade, ukrase za grudi - kolone, srebrne minduše, prstenje i narukvice. Najčešće se oko vrata, prebačen preko prsiju na lijevu stranu nosio lanac sa amajlijom. To je zapravo kutijica trouglastog oblika koja se otvara i u koju se stavlja amajlija, zapis. Izrađena je od srebra u filigranu, sa prikačenim sitnim novčićima pri dnu. Pored amajlije nosila su se obično i tri lanca sa krstom: po jedan prebačen na lijevu i desnu stranu i treći koji slobodno pada oko vrata. Djevojke se nijesu kitile niti su nosile odjeću jakih boja, tako da njihovu odjeću karakteriše jednostavnost kroja i bijeli kolorit.

Djelovi bregasorske ženske nošnje - jelek i anterija
Iz etnografske zbirke muzeja u Ulicinju

Ženska bregasorska nošnja
Iz etnografske zbirke muzeja u Ulicinju

KRAJINSKA NOŠNJA

Krajina je oblast koja se prostire između Rumije i Skadarskog jezera i obuhvata više sela i zaseoka smještenih po obalnom dijelu Skadarskog jezera i po strmim stranama i dolovima Rumije (Kkla, Arbaneš, Ostros, Martići, Čurjan, Runja, Sjerč, Bobovište, Dragovići, Grdoći, Koštanje, Madguš, Tejani, Vrliči, Bapsula, Besa, Briska, Dobreci, Livari, Repaza, Pinčići, Ramuša, Zoganje, Široke, Murići). Povoljan geografski položaj Krajine, pogodna klima i neposredna blizina Skadra i Skadarskog jezera, oduvijek su ovu oblast činili privlačnom za život. Po narodnom predanju u selu Koštanji je stolovao knez Jovan Vladimir, prvi vladar Duklje, koji je u Krajini sagradio manastir Uspenija Presvete Bogorodice, poznat pod imenom Prečista Krajinska. Nedugo nakon njegove pogibije 1016. godine, priznat je za svjetitelja i mučenika, a njegovo tijelo je prenijeto u Manastir koji je kasnije srušen do temelja. "Zahvaljujući poštovanju prema Jovanu Vladimiru i kasnije su se na razvaline manastira za praznik Velike Gospe, tu skupljali ne samo Krajinjani, nego i Zečani i Skadrani, pa je narod od sve tri vjere tu provodio dan u pjesmi, igri, veselju i zajedničkoj trpezi".⁸ Koliko je kult Svetoga Vladimira značajan i očuvan potvrđuje činjenica da se i danas, svake godine na Trojičin dan, pred litijom na vrh Rumije iznosi krst koji je Vladimir prilikom pogubljenja držao u ruci, uz zajedničko učešće hrišćana i muslimana s obje strane planine, iz Mikulića i Krajine.

Današnje stanovništvo krajinskih sela je albanskog porijekla, muslimanske vjeroispovijesti i govori albanskim jezikom. Njihova nošnja je jednostavna, izrađena mahom od pamučnih i vunениh materijala i sa malo ukrasa.

Muška krajinska nošnja

Pri tijelu se nosila jednostavna bijela pamučna **košulja** sa dugim rukavima, koja se kopčala pomoću dugmića.

Preko košulje se oblačio **džamadan** - prsluk bez rukava, izrađen od tanjeg sukna ili pamuka, najčešće u bijeloj, crnoj ili bordo boji. Dug je do struka i sprjeda izrezan tako da se prednje pole preklapaju na grudima. Džamadani su najčešće skromno ukrašavani oko vrata i pri ivicama prednjih pola sa vunениm gajtanom, mada ih je bilo i bez ukrasa.

Osim džamadana, preko košulje se nosila **anterija**, dužine do struka, sa dugim, uskim rukavima i prednjicama koje se preklapaju isto kao na džamadanu. Anterija je bila najčešće crvene boje i ukrašavala se raznobojnim vunениm gajtanima.

Na donjem dijelu tijela su se nosile **gaće** šireg kroja, dužine do gležnjeva. Mlađi muškarci su nosili bijele pamučne pature, a stariji gaće u crnoj ili braon boji, izrađene od sukna.

Preko košulje i gaća se opasavao dugi pamučni pojas **brez**, tkan od vune, najčešće crvene boje, sa izvučenim resama na krajevima.

⁸ Andrija Jovičević, *Crnogorsko primorje i Krajina*, Beograd 1922., 22.

Na nogama su nošene bijele vunene ili pamučne **čarape** i ručno rađeni **opanci** od kože.

Na glavi se nosio bijeli **fes** izrađen od stupane vune.

Od nakita je, u skladu sa mogućnostima, nošeno srebrno i zlatno prstenje i srebrni džepni sat sa sindžikom.

Svečana ženska krajinska nošnja

Žene su pri tijelu, u funkciji potkošulje, nosile **fanjelu**, pamučnu majicu dugih rukava, najčešće u rožoj boji.

Preko fanjele se oblačila **fistra**, providna svilena košulja sa dugim rukavima koji su pri donjoj ivici ukrašeni **mangama**, vezenim narukvicama (manžetnama), najčešće zelene boje.

Preko se oblačila **kmiša** ("kemishe"), košulja izrađena od finog pamučnog čenara bijele boje. Kmiša je široko krojena i ravno pada do iznad gležnjeva. Otvor oko vrata je duboko izrezan u obliku latiničnog slova "V". Rukavi na košulji su kraći i šire krojeni i uvijek se podvrću, tako da se vide fanjela i vezene narukvice.

Preko izreza na košulji se stavljao plastron pravougaonog oblika - **gryka**, izrađen od bijelog satena, svilenog ili pamučnog čenara. Ukrašen je svilenim bijelim i zelenim širitima i čipkom od bijelog i zelenog konca. Ponekad se naknadno našivao komad platna ukrašen vezom od raznobojnog konca roze, zelene, žute i plave boje, rađenim u biljnom i geometrijskom ornamentu. Preko košulje se nosio jelek **dorza**, vrsta kratkog prsluka bez rukava, čije se prednjice, jedna preko druge, preklapaju na grudima. Izrađivali su se od pliša u crnoj ili plavoj boji i bogato ukrašavali sa raznobojnim šljokicama, uglavnom žute, crvene i zelene boje, našivanim u floralnom ornamentu.

Na donjem dijelu tijela, ispod košulje nosile su se široke gaće - "**glysa**", izrađene od bijelog pamučnog platna. Vežu se oko pasa, pa u bogatim naborima ravno padaju do iznad gležnjeva, gdje su izvedene dvije kratke nogavice, poput šinih manžetni. Nogavice su ukrašene bijelom špljirkavom čipkom i vezom od bijelog konca.

Preko košulje i gaća se nosila četvrtasta kecelja - **bošča** tkana od pamučnog platnana vertikalne pruge različitih boja (bijela, roza, ljubičasta, oranž, plava, zelena, crna). Bošča se izrađuje iz jedne ili dvije pole međusobno spojene uskom čipkom i doseže do sredine listova.

Oko struka se opasavao pojas - **tojav** u koji su se umetale bijela svilena marama **manil** i **čevra** - četvrtasta marama, ukrašena srebrnim nitima i šljokicama.

U zimskom periodu se oblačila još i **setra**, jakna poput sakoa, sa dugim, ravno krojenim rukavima. Izrađivala se od somota i pliša uglavnom u crnoj ili teget boji, a često i u kombinaciji ove dvije boje. Donji dio rukava i velika šal kragna su od tamno-modrog pliša, diskretno ukrašene uskim širitima.

Na nogama su se najčešće nosile pletene plave čarape i ručno izrađeni opanci ili cipele. Nevjeste su na glavi stavljale **kaverdžik**, maramu roze boje izrađenu od svile, a preko nje **kapuč** - vrsta male kape od zelenog tila, optočena talasastom čipkom i ukrašena sitnim rozim šljokicama. Za kapuč su prikačene dvije duže bijele uske trake - **kurdellije**, izrađene od čipke i pri dnu, u vidu pravougaonika ovičene zelenim perlicama.

U svakodnevnm prilikama žene su nosile dugu košulju - **kmišu**, izrađenu od bijele pamučne tkanine, koja je na otvoru oko vrata i po ivicama rukava ukrašavana vezom od raznobojnog konca, šaljare - **benevreke** dužine do gležnjeva, izrađene od raznobojnog dezeniranog platna i pamučne kecelje - **bošče**, potpuno bijele ili sa raznobojnim širokim vertikalnim prugama. Na nogama su se nosile bijele pamučne čarape i ručno izrađeni opanci, a na glavi jednostavne bijele pamučne marame.

Od nakita žene su najčešće nosile naušnice, narukvice, prstenje i đerdane sa raznovrsnim novčićima.

Ženska krajińska nošnja -
Zavičajni muzej Bar

ŠESTANSKA NOŠNJA

Šestani su pleme i oblast koja teritorijalno pripada barskoj opštini. Nalaze se u sjeverozapadnom dijelu Krajine i protežu se duž priobalja Skadarskog jezera do Krnjica (Crmnica). Naseljavaju sela i zaseoke na padinama Rumije prema obali Jezera i planinski lanac od Lonca do Kunore. Šestani se sastoje od Donjih i Gornjih Šestana; Donje Šestane čine sela Đuravci, Karanikići, Dračevica i Marstijepovići, a u Gornje Šestane spadaju Lukići, Dedići, Bardići i Marvućići. Pored pomenutih sela Šestani obuhvataju i Donje i Gornje Muriće, Pinčiče, Besu i Livare. Kako se smatra, najveći dio ovog stanovništva je porijeklom iz sjeverne Albanije, tačnije iz Škrelja. Prema predanju vode porijeklo od šestorice braće, po kojima je pleme i dobilo ime. Govore albanskim jezikom, a specifičnost njihovog govora se ogleda u arhaičnoj varijanti dijalekta albanskog jezika. Većina šestanskog stanovništva je katoličke vjeroispovijesti, mada prema Krajini ima i muslimana, a smatra se da su na katoličanstvo prešli posredstvom barskog nadbiskupa. Nekada se stanovništvo ove oblasti bavilo pretežno stočarstvom, maslinarstvom, pčelarstvom i ribolovom. Međutim,

sovna iseljavanja Albanaca iz Šestana početkom XVIII veka, kao i migracije novijeg datuma, odnosno sedamdesetih godina XX vijeka, koje sa izvesnim oscilacijama traju do danas, dovele su do napuštanja šestanskih sela, tako da danas u njima živi veoma mali broj stalnih mještana, a neka su gotovo potpuno napuštena.

Muška šestanska nošnja

Muškarci su pri tijelu nosili **košulju** od bijelog pamučnog platna, dugih rukava, dužine do ispod struka. Preko košulje se oblačila **anterija** - haljetak sa dugim rukavima koji je

najčešće izrađivan od finijeg bijelog sukna ili od svijetle pamučne tkanine sa diskretnim horizontalnim prugicama. Rukavi su pri dnu razrezani i, zavisno od materijala koji je korišćen za izradu, ukrašeni crnim širitima ili vezom u boji.

Preko anterije se nosio **džamadan** bez rukava, najčešće od crnog sukna ili crvene čohe. Prednje pole na džamadanu se široko preklapaju, praveći izrez u obliku latiničnog slova V. Zakopčava se po strani pomoću mesinganih dugmića i petljica od crnog svilenog gajtana. Prednjice su ukrašavane zlatnim i crvenim širitima, bogatim zlatovezom i vezom rađenim u floralnom i geometrijskom ornamentu, dok su oni skromnije izrade ukrašavani sa crnim širitima. Ukoliko je džamadan izrađen sa rukavima, ispod njega se nije nosila anterija.

Preko džamadana se oblačio **jelek** - kratak prsluk bez rukava, izrađen od čohe, najčešće crvene boje. Doseže do struka i sprijeda je otvoren, tako da su vidljivi ukrasi na džamadanu. Duž ivica i na prednjicama, kao i na leđima, jelek je ukrašen trakama i gajtanima od crnog konca, a često i zlatovezom rađenim u floralnom ornamentu. Ivice prsiju su dodatno ukrašene nizom duguljastih mesinganih dugmića.

Na donjem dijelu tijela nošene su bijele suknene gaće - **čakširo**. Užeg su kroja, od koljena do donje ivice pripijene uz listove sa vertikalnim prorezom pri dnu stražnje strane, na kojem su metalne kopče za zakopčavanje. Ivice nogavica nijesu ravne - sa prednje strane su lučno izrezane, a sa strana prekrivaju gležnjeve. Gaće su veoma bogato ukrašene crnim širitima i vezom od crnog konca pri donjoj ivici i duž bočnih strana nogavica, a naročito u gornjem prednjem dijelu, gdje vez prekriva gotovo svu površinu bijelog sukna. Takođe su nošene i bijele lanene gaće šireg kroja, oko džepova i pri dnu nogavica ukrašene vezom od bijelog konca.

Oko struka se opasavao **silav**, praktičan kožni pojas sa više pregrada u koji se zaticalo oružje. Preko silava se obmotavao **trombolos**, raznobojni svileni pojas sastavljen iz dvije ili tri pole različitog kariranog dezena koje se skupljaju u širini struka. Dužina ovih pojaseva je od 3-6m i krase ih rese izvučene na užim krajevima.

Na nogama su nošene čarape pletene od vune i kupovne crne, kožne cipele, a na glavi bijeli suknjeni fes.

U zimskom periodu muškarci su se ogrtali **strukom** - karakterističan pravougaoni ogrtač od vune ili kostrijeti, na horizontalne pruge crno-bijelog kolorita i pri samom dnu sa prugama od crvene i žute vunene pređe. Ivice po širini su ukrašene sa crnim resama i kičankom od crvene i žute vune.

Ženska šestanska nošnja

Ljepoti ženske nošnje doprinosi kontrast bijelog i crvenog kolorita, kao i bogatstvo veza i aplikacija koji joj daju prepoznatljiv likovni izraz.

Pri tijelu se nosila pamučna potkošulja dugih rukava, uglavnom bijele boje, preko koje se oblačila dugačka bijela košulja - **kemiš** (kmiša), tipa tunike sa dugim i široko otvorenim rukavima. Izrađivala se od svile ili pamučnog čenara. Pri dnu rukava i na dubokom "V" izrezu na prsima ukrašavala se ručno heklanom bijelom grešpom (čipkom) i vezom od

crvenog i bijelog pamučnog konca. U svakodnevnim prilikama se izrađivala od običnog bijelog kupovnog platna.

Preko košulje se oblačio **žgun** - bijeli sukneni haljetak sa dugim, pri dnu razrezanim rukavima, dužine do koljena. Leđa su ravno krojena, a na spoju sa prednjicama, ispod rukava, je umetnuto više namrskanih klinova. Na gunju je, oko struka, proučven šareni gajtan od upletenog raznobojnog konca. Veoma bogato je ukrašen aplikacijama od raznobojnih komadića čoje; crvenim, crnim i žutim širitima kojima su prekriveni svi šavovi na gunju, vezom od raznobojnog konca, srebrnim i zlatnim nitima. Ukraši dominiraju na ramenom dijelu, pri dnu rukava i u uglovima prednjica, gdje su aplicirani komadi čoje u vidu trolista, trouglova, kvadrata i pravougaonika, bogato ukrašeni zlatovezom i vezom rađenim u geometrijskom i biljnom ornamentu u vidu cvjetova i grana s listovima.

Muška šestarska nošnja

Preko žguna se nosio bijeli sukneni **jelek**, najbogatije ukrašen dio ženske nošnje. Jelek je gotovo cijelom površinom prekriven vezom od raznobojnog konca, zlatovezom, uskim raznobojnim gajtanima, zlatnim širitima i aplikacijama od čoje. Ornamentika je pretežno geometrijska - kružići, spirale, trouglovi, talasaste linije, mada se javlja i zoomorfni motiv u vidu stilizovane predstave zmije. Prednjice jeleka su u gornjem dijelu rastvorene i duž obje ivice ukrašene nizom većih metalnih pucadi, najčešće rađenih tehnikom filigrana ili u kombinaciji livenja i filigrana, što je doprinosilo još efektnijem izgledu ovog haljetka. Ispod grudi se zakopčava paftama - ukrasnim metalnim kopčama pravougaonog oblika, rađenim tehnikom livenja i iskucavanja ili u filigranu sa umetnutim ukrasnim kamenčićima u boji. Ornamentika na paftama je uglavnom floralnog karaktera, mada se javljaju i zoomorfni motivi, najčešće ptice raširenih krila rađene tehnikom filigrana.

Preko žguna se nosila **bošča** (boča), kecelja od crvenog platna sa užim i širim prugama bijele, žute i crvene boje, dužine do koljena. Sastavljena je iz dvije pole, po širini međusobno spojene heklanom čipkom narandžaste, bijele, crvene zelene boje. U svakodnevnim prilikama su nošene bijele bošče.

Preko kecelje, oko struka, se opasavao **brez**, duži tkani pojas crvene boje, sa diskretno utkanim crvenim, žutim i bijelim horizontalnim linijama i resama na krajevima. Za pojas su se kačile dvije do šest marama sa resama, fabričke izrade u crvenoj, bijeloj, žutoj, zelenoj ili rozjoj boji, sa različitim cvjetnim dezenima. Marama su se nosile do godinu dana nakon udaje ili dok žena rodi.

Na donjem dijelu tijela nošene su dugačke gaće od bijelog platna - **tinat**, čije su nogavice

pri dnu ukrašene bijelom čipkom i vezom od crvenog konca, najčešće u geometrijskom ornamentu - cik-cak linije, rombovi, kvadratići... Na nogama su nošene bijele pamučne ili vunene **čarape** i **opinge**.

Interesantna je forma visokog oglavlja, koja se postizala tako što su žene plele kosu u dvije pletenice koje su se čvrsto obavijale na tjemenu i učvršćivale pomoću iglica na **gršet** - podložak, obruč napravljen od žice i omotan koncem ili tkaninom sa tri kićanke od crvenog svilenog konca, koji je služio da podigne maramu dajući oglavlju lučno savijenu formu. Preko pletenica i gršeta se stavljao **faculjet** - crvena trouglasta marama cvjetnog dezena sa resama, kojom su se obavijale pletenice i koja se vezivala na potiljku tako da krajevi vise preko ramena. Preko faculeta se prebačao **jashmak** - veća četvrtasta marama s talasastim ivicama, izrađena od bijelog tila. Jašmak se preklapa po dijagonalni u trougao, obavija pletenicu s crvenim faculetom i poput vela slobodno pada niz leđa. Da bi se što bolje učvrstio i zadržao visoku tjemenu formu, straga se u pletenice, preko jašmaka, ubadaju tri duže, dekorativne igle, pod kojim je jašmak složen u skladne nabore.⁹

Uobičajeni nakit Šestanki bile su **patfe** - kovane srebrne kopče koje su nošene na struku, zatim minduše, razni lanci sa privjescima i đerdani. Oko vrata je najčešće nošena srebrna ili pozlačena **tundina** - đerdan sastavljen od kuglica rađenih u tehnici filigrana, o kojem je visio krst filigranske izrade sa umetnutim ukrasnim kamenčićima.

MALISORSKA NOŠNJA

Malesija je prostrana planinska oblast koja zahvata dio graničnih teritorija Crne Gore, Albanije i Kosova. Ovu oblast je karakterisalo plemensko i rodovsko društveno uređenje, patrijarhalan način života i polunomadsko stočarstvo kao glavna privredna djelatnost. U nizu specifičnih geografskih, etnografskih i kulturnih odlika javlja se i nošnja, kao prepoznatljivo obilježje malisorskih plemena Hoti, Grudi, Škrelji, Šalja, Kastrati i Klimenti. Na teritoriji Crne Gore, malisorska nošnja je bila zastupljena kod albanskog stanovništva katoličke i muslimanske vjeroispovijesti, nastanjenog duž brdsko - planinskih graničnih oblasti sa Albanijom, u potezu od Plava i Gusinja do Ulcinja.

Zenska šestanska nošnja.
Zavičajni muzej Bar

⁹ Marijana Gušić, *Istraživanje tekstila u dobrotskoj zbirci i nošnje plemena Šestana u crnogorskom primorju*, Ljetopis jugoslovenske akademije, knj. 66, Zagreb 1962, 366.